

նափոքր մէկ բաղնուսին իսկ խորապէս կ'ազգուի։ Ան է որ աստուածային զաղտնիքն ունի հոգեւ-վիճակով թարգմանելու ամէն ինչ՝ որ կը չըշապատէ իր էութիւնը, ամէն ինչ որ երևակներու ընդմէջէն կը յայտնուի անսահման խորհուրդի մը և անհուն գեղեցկութեան մը պէս, իր գեղաբուստական եսապաշտութիւնը միայն և միայն բնականօրէն է ամբողջապէս արտայայտութեանց ամբոխով մը, և արտայայտութիւնը հոս միևնույն հզօր իմաստն ունի՝ ինչպէս անգղիերէնի մէջ. *expression*։ Քնարերգակ բանաստեղծին զգայ-նականութիւնը անվերջ վրդովմունքի մէջ է միշտ։ Արտաքին աշխարհին կամ բիրտ իրականութեան հարուածներէն վիրաւոր՝ իր սրտին բաբախումները տեսական հանգիստներու տառապանքով կ'արիւնին... F. Schlegel գերման գեղեցկագէտը իրաւունք ունէր մտածելու թէ այնքան դժուարին էր չլիփթել քնարերգութիւնը և զգայնակա-նութիւնը։

Վահան Տէրեանի պատկերները տարտամօրէն գուշակած անուշութիւններ են, երփնանկարներ (pastel), որոնց տժգոյն անընդհանրութիւնը խո-րապէս և այնքան սերտօրէն կը դաշնակուի անոնց մէջ ապրող զգացումներուն և մտածումներուն հետ։

Սարի յետեւում շողորմ մեան,
Անուշ դաշները պատեց կապոյտ մէջ,
Տխուր երեկոն զարկել է վրան։

Եւ հոս դարձեալ, ինչպէս միշտ արտաքին պատկերին արձագանգը կ'արտայայտուի ներքին պատկերին մէջ.

Սէրտըս կարտօով կանչում է քեզ՝ ե՛կ։

Ինչպէս հետեւեալ տողերուն մէջ՝ ուր շատ աւելի ցաղցր է քնարերգութիւնը.

Երգիկներն ահա՛ քնոյն փակեցին,
Բացեցին երկնի ծաղիկներն անհաս.
Ան տաղնապները իմ սիրտը լցրին.
— Արդօք ո՛ր էս դու, իմ անուշ երազ։

Վահան Տէրեան խորհրդապաշտ մըն է, ինչպէս Մալլարմէ ու Վէռլէն՝ որոնց խորհրդապաշտութիւնը կը կայանար որով բառերու նորակերպ գործածութեան մը մէջ՝ ի նկատի ունենալով միշտ այդ բառերուն հնչականութիւնը, և ուրեմն ամբողջ քերթուածին եղանակաւորումը։ Վէռլէնեան խորհրդապաշտութեան ամբողջ թանկա-գին գանձերը չկան անշուշտ Վահան Տէրեանի

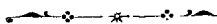
քերթուածներուն մէջ։ Աղբիւրը նոյնն է։ Ինչո՞ւ համար միևնույն մարգարիտները չեն լեցուցած երկուքին ալ սափորները։ Երբ Տէրեանի սափորին մէջ կը մեռնի շուրին երգը, Վէռլէն գիտէ նոր ծիծաղներ տալ անոր, և արձագանգը հեռաւոր աղբիւրին կարօտը կը հնչեցնէ։

Մալլարմէ սակայն աւելի մեծապէս կը հեռանայ Տէրեանէն՝ իբրեւ երեւութական ձև։ Հակա դրական պատկերներու և բառերու ճոխութիւնը՝ որ Մալլարմէի քերթութեան ցայտուն արժէքը կը ներկայացնէ, հազուագիւտ է Տէրեանի մօտ։ Եւ յետոյ բացարձակ պարզութիւնը Տէրեանի ոտանաւորներուն՝ զինքը ցոյց պիտի տար իբրեւ տժգոյն ուխտակից մը՝ կապոյտի և ծիրանիի ան-սահման ու բոցավառ գոյներուն ի տես զգայա-խարօցին վերացած Մալլարմէին մօտ։

L'azur! L'azur! L'azur! L'azur! je suis hanté!.

(Շարունակելի)

ԱՐԵՆ-ԵՐԱՍՏ

ԹԻՐԵԱՔԵԱՆ

ԲԺ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԽԱՆ

(Շար. տես Բազմ. 1921 էջ 196)

ԱՐԻԱՆԱՅ ԲԱՌԱՐԱՆ Նորոգ տեսու-րեաւոր և յանդուածովք, աշխատասիրեց Թ. Թիրճաքեան. Վիեննա, Միսիստրեան Տպարան, 1914։ — Թուղթ մը Վրիպակ-ներու վերջը (յէջ 390) կը կարդանք. «Ծանօտարիւն. — Ներկայ աշխատասիրու-թեան տպագրութիւնը աւարտեցաւ 1920 թուին։ Ողբացեալ հօրս հետագայ ձեռա-գրաց մէջ կը կարդամ թէ ստուգած և հաստատած է girib (Տ. Գրիւ) բառին գործածութիւնը Պարսից մէջ։ — Նիւ-Եօրջ 1920, Մ. Թ. Թ.։»։ Ուրեմն՝ հարկ չկայ յաւելուլ թէ այս հատորը՝ ԲԺ. Յ. Թի-րեաքեանի ազգիս նուիրած ժրջան եր-կասիրութիւններուն ամենավերջինն է, — արդէն կանխաւ ալ յիշատակուեցաւ։

«Արիստայ»։ Ահաւասիկ նոր բարդու-թիւն մը որ ամէն ընթերցողի յարգանքը պիտի պահանջէ. — խորհրդածութիւն մը. —

ինչ կը նշանակէ Արիանայ, Ու գոգցես մէկմէկ ելեկտրական՝ շանթագրի՝ ջահեր ըլլային Եղիշէն, Խորենացին, Եղիշէն, Փարպեցին... որ ընդոստնուին մեր մառախլապատ միողը լուսաւորելու։ Եղնիկի ճաճանջը ցոլանալով մեր բոխիկ — զրազէտի ճակատին վրայ, պիտի կարծել տար առողջքաճանկան կամ մանաւանդ ախտաբանական բառգիրք մը, — «հայեցեալ յազգն արիական՝ թէ իգասէր էր», — բայց... մանրերկրորդի մը խոկումն իսկ պիտի մատնանշէր որ Արին և Պարսիկը հոմանիշներ նկատուած են՝ Ղազարի «Պատմութիւն Հայոց»-ին 1873ի տպագրութեան ցանկին մէջ. — Մ. Նալբանդանց իւր «Հիմի է՛լ խօսենք» երգին մէջ կը մեկնաբանէ.

Անարգ պարսիկը այս ու այն թեմի
կարգում է տեսուչ ըստ իր չար կամաց,
Ու մենք դեռ «կեցցէ՛ Արին» գոռում ենք. —

Ըստ այդմ Արիանայ՝ ըսել է Պարսկահայ, — Բայց ինչո՞ւ յարգելի հեղինակը ընտրել է տատամելի արմատը և ոչ վերջինս՝ զոր ամէն ընթերցող պիտի կարենար ըմբռնել անհոգաբար, — խեցէք, ահաւասիկ ինքն հեղինակը կը խօսի.

«Չեմ ըսեր զուտ պարսկական, վասն
«զի բառեր կան որ մեզ ծանօթ պարսկե»,
«բէնով ալ չեն մեկնուիր, այսինքն մի-
«ջին պ.ով, Տէրիով ու Փէշլէվիով,
«մինչև զենդ, մինչև սանսկրիտ բարձրա-
«նալու է։ Կը պատահի երբեմն ալ որ
«ստոնցմէ ալ լոյս մը չառնուի, այլ
«հեղերոպական միւս ցեղակցաց մէջ զբա-
«նուի բուն աղբիւրը, ինչ որ միանգամ
«ես կը հաստատէ այն վարկածը՝ թէ էր
«երբեմն Արիական հնագոյն մայր-բար-
«բառ մը, այսօր շիջեալ, որոյ ճառագայ-
«թումներն են այսօրուան կենդանի կամ
«հին քարացած բոլոր հեղերոպական լե-
«զուները։ Ասոր համար է որ մենք ներ-
«կայ աշխատութիւնը Արիանայ անուա-
«նեցինք աւելի՛ քան Պարսկահայ »։

Իսկ «ԲԱՅՄԱՎԷՊ»-ը, — Մին է՛մ ամէն

ընթերցողի համար՝ այն ամենաընտանի անուններէն որ գոյութիւն ունին. բառ մը՝ որու մասին շատ բնական պիտի թուէր նոյն իսկ չխորհիլը, թող թէ խօսիլ... և սակայն այդպէս չէ, Բառարան գործածելը որքան դիւրին, ընդհակառակը՝ զայն կազմելն ալ նոյնքան և հազարապատիկ դժուարին գործ մ'է։ Ապշեցուցիչ... հրաշալի... աննման աշխատութիւններ են՝ հայերու ունեցած՝ բառգիրքները՝ նախ համայնաճառիկները և ապա նաև մասնագիտականները։ Ամենահսկայ երկեր են՝ Մխիթար Արքահօր և իւր քանի մը աշակերտներուն «Բառգիրք Հայկազեան Լեզուին»¹, ու մանաւանդ «Երբեք Հայկազեան Լեզուին»², վերջինս է՝ Երկարտարիւն երից վարդապետաց յաշակերտոսքեն Մեծին Մխիթարայ Արքահօր՝ Հ. Գաթրիկի Սևտրեան, Հ. Խաչատրոյ Սիւրմեան, Հ. Մկրտիչ Ազեբեան » — երեք վեհապանծ անձնաւորութիւններ՝ որոնք քիչ մը ուրիշ կերպով կը խորհէին, թերև, նկատմամբ հայ լեզուին՝ ուստի և բառերուն։ Իրենք պահպանողական զազափարներով առող՝ կը սիրէին ազգային աւանդական պատմութիւնն ալ ի նկատի առնել նաև լեզուաբանութեան մէջ։ Իրենք կ'ըսէին։ «Ընդ զլուսաւորս՝ «որ Մայր անուանեցան Լեզուք, զառա-
«ջինն ունի տեղի Հայկականս մեր բար-
«բառ, որպէս մտերիմ և կարեւոր ընտա-
«նութեամբ յատաջագայեալ ի լեզուէ մեծի
«նահապետին Նոյի յԱրարտառան աշ-
«խարհ մեր դադարելոյ աշխարհակեցոյց
«տապանաւ իւրով հանդերձ ցվախճան
«իւր։ Եւ այն իսկ է պատճառն անժխտելի,
«զի յամենայն գոգցես լեզուս ազգաց և
«ազանց սփիւռ տարածեալ յետ վաղափու
«աշտարակին մինչև ցօրս ցայս ելմարիւն
«հետք հայերեկարարաբար »։ «Ձոր հարկ
«համարեցաք հետքննել մասամբ ի զա-
«նազան բառս յընթացս գործոյս, լծորդս
«յորջորջելով իրերաց զբառ իմից մեր-

1. Երեք Հատոր, տպ. վ. ենետիկ 1749, 1750, 1769թն.

2. Երկու Հատոր, տպ. Ս. Ղազար (վ. ենետիկ) 1836թն.

« ձաւորս հնչմամբ. մինչև յակամայից
« քերիւ մեզ ուրեք ուրեք ի զննել զբառս
« այլոց ազգաց համեմատութեամբ մե-
« րոցս՝ առ օտուզագէտ իմացուած սոցին
« և նոցին »:

Արխանայ Բառարանի բազմահմուտ հե-
ղինքը տեսած է երէք Բազդիք Հայ-
կագեան Լեզուին. — Կը թուի թէ ո՛չ. և
այդ՝ ըստ իս՝ աննպաստ պարագայ մըն է,
ԲՀԼ-ը՝ նմանօրինակ երկասիրութեանց
առթիւ պիտի կարենայ աւելի շահաւէտ
առաջնորդ մ'ըլլալ քան իւր թոռնիկը՝
Առնան Բառարանը (տպ. վենետիկ):

Տեսանք որ ԲՀԼ-ը գրեթէ ամէն, ազգերու
լեզուին մէջ կը նշմարէր հայերէն բառեր:
Արդի լեզուագիտութիւնը, սակայն, — քննա-
դատական բանապաշտութեամբ — այլազգ
կը խորհի և կը զիտէ. գրեթէ ամէն ազ-
գերու լեզուէն («փոխառեալ» և ոչ թէ ըստ
ԲՀԼ-ին փոխ տրուած) բառեր կան հայե-
րէնի մէջ:

Մեր բժշկապետը լեզուագէտներու յա-
ռաջադիմասէր խումբին կը վերաբերի:

Համաձայն «Կարնամակ»ի թարգման-
չին՝ ոչ ոք պիտի խղճէ կրկնել թէ «Բա-
րեանցապարտ Հիւզմանին հոյակապ գործը
միշտ հսկայ կոթող մը պիտի մնայ Հայ
Բանասիրութեան համար»: Հիւզման՝
«Հայերէն լեզուի մէջ մուտ գտած օտար
բառերու լիակատար ցուցակները ցոյց
կու տայ»¹.

512 բառ՝ յունարէնէ,

686 » պարսկերէնէ,

133 » ասորերէնէ

171 » նոր պարսկերէնէ ու ա-

րաբերէնէ:

Մանօթ է՝ — իւր առաջնութեամբը յար-
գելի՝ — Պալտեցի Տէր — Յովհաննէսեան
Գէորգ դպրի «Բառարան Պարսկերէն ըստ
կարգի Հայկական Այբուբենից»-ը՝ գոր-
ծնականօրէն գեղեցիկ պատրաստուած ու
հրատարակուած 1826ին ի կ. Պոլիս.

մեծադիր տպագրութիւն մ'է՝ որուն վերջը
կայ այբուբենօրէն. «Զուգադրութիւն նոյ-
« նանիշ և նմանաձայն բառեր հասարակ
« եղելոց առ պարսիկս և առ հայս, յորոց
« աստղանիշըն (78 բառ) յատուկ պարս-
« կականք են, իսկ այլքն անխտիր առեալը
« յերեբաց (շուրջ 365 բառ). այլ որ բառ
« որոյ ազգի անպահանջ իցէ՝ չէ՛ ինչ դիւրին
« յորոշել »:

Տէր Յ. Հիւնքեարպէյէնտեանի «Ստու-
գարանական Բառարան Հայ Լեզուին»-ն՝ որ
մեծամեծ գովեստներու կրկնապատիկը պա-
խարակում լսեց, չափաւորապէս գնահա-
տուած պէտք է համարիլ նաև թիրեացեանէ.
ահաւաստիկ իւր կարծիքը. «Ընդհանուր
« ստուգաբանութեանց շուրջը կը զեգեիր,
« անմասն արդի մեթոտներէ, թէպէտ և
« ունի բաւական յաջող վարկածներ և
« հայեացքներ՝ զոր անիրաւութիւն է ան-
« տեսելը: Գործիս մէջ առիթ պիտի ու-
« նենամ յաճախ զինքը յիշելու »:

«Հ. Ս. Տէրվիշեանին «Հեղեղապական
« նախալեզու»-ն վերլուծական գնահատելի
« փորձ մ'է, այլ ուղղակի մեր նպատակին
« չհայրի» (Արխանայ Բարեւ Յոշնա):

Գալով, դարձեալ, Արխանայ Բառարա-
նին, — «Սա՛ ոչ թէ այլոց ուսուցանելու,
« այլ յատկապէս իմ ուսանելու հետա-
« քըրքըրութեանս ծնունդն է», կը խոստո-
վանի անկեղծ հեղինակն ինքնին, ապա թէ
ոչ՝ պիտի չվարանէինք ունենալ ինչ ինչ
խոտապահանջութիւններ, թէ և մասնաւո-
րապէս իրաւացի. զոր օրինակ պիտի փա-
փարէինք որ ամէն պարսկերէն բառի
հանդէպ, անխտիր, գէթ հայերէն տառե-
րով ալ նշանակուած ըլլար անոր հըն-
չումը:

Բառարանն ալ կրնայ մերթ հետաքըր-
քական ըլլալ. ասոր առհաւատչեայ մ'է
Արիահայր՝ որ պատասխան կու տայ մեր
լոկի հարցումներուն... Կարդացինք նախ
(Բազմ. յէջ 199ա.) «Ատրպատ Մարաս-
պանտայ անդարձ» սակայն. չհասկցանք թէ
ինչ ըսել է այստեղ, անդարձ: Դիմենք,
ուրեմն, Արիահային և նա պիտի լուսա-
բանէ. —

1. Ի մէջ այլոց, գեղեցիկ յօդուած մ'ունի Դոկտ. Մ.
Ս. Գարբէրէան «Բազմալեզու» մէջ, 1908, յէջ 183:

« Անդարձ — պհլ. andarz, նպ. » == խորհուրդ, խրատ, յորդոր, կտակ, յորմէ՝

« Անդերձապետ — պհլ. andarzpat, որ է աւագ խորհրդական, վերակացու, իշխան, ևն. Աւելի ճիշտը անդարձապետ պէտք էր լինել, տեղի չտալու համար շփոթութեան, ինչպէս որ եղած է և հանդերձապետ ընթերցուած (կարն. ծան. 122¹):

« Ածուխ — Հնդ. ag. ang (հուր) արմատ. ներքէն կը բերէ Հ. Ս. Տ(էրվիշեան) և ածուղ (ուխ) կը բաժնէ: — Հպ. (Հին. քեարպէյէնտի) ծաղիկին հետ կը նոյնացնէ տառերու տեղափոխութեամբ (ծաղ—աղ) և Հ. Ա. Բագրատունիի միամտութիւնը կը մատնանշէ ծանօթութեան մէջ, որ աւծուխը ըմբռնած է «զի ոչ ևս ծխի իբրև զփայտ» (Քեր, Զարգ.)։ Եւ կը կարծեն

որ ճշմարտութիւնը Հ. Բ. ի քոմն է պարզ և անընդհատ։ Ածուխը անծուխ է, այո՛, հին պարսկերէնի Ը ժխտականով որ այս բառին վրայ ալ մնացած է՝ փոխանակ ան—ի փոխուելու, ինչպէս մի և նոյն կազմով և մտք ունինք ալ ազոխ որ զ==ծ սովորական փոխանակութեամբ աւծուխ է, քիչ մը փոխաբերաբար, այսինքն չեփած, չհասունցած։ Եւ երկուքին ալ նախատիպն է պ. عا آ Իմա اذخا Զվառած, չեփած։

« Ամանորաբեր — ամանորին և բեր... ի բարդութիւն, որ կը նշանակէ նոր տարւոյ բերը և ոչ թէ ամանոր բերող, ինչպէս ոմանք կարծեցին »։

Արիանայ Բառարանը օգտուէտ պիտի ըլլայ ամէն ուսումնասէր ընթերցողներու։ (Շարունակելի) Հ. ԳՐԱ. ԱՅՏԵՆԱՆ

ՀԻՆ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՄԸ ՅՈՒՍԵ ՄԷԿ ՀԱՏՈՒԱԾԻՆ

ԵՒ ՍԱՌԻ ՊԱՏԻԺԸ ՏԱՆԴԷԻ ՔԵՐԹՈՒԱԾԻՆ ՄԷԶ

Մերայօժար կը հիւրընկալենք Բազմավէպի մէջ մեր բարեկամ Հայագէտ Քրօֆ. Ծանուլիի այս նոր և հետաքրքրական ուսումնասիրութիւնը։ Սա թարգմանութիւն է իտալերէն անտիպ բնագրին, զոր Մեծ. Հեղինակը ի մօտոյ ի լոյս պիտի ընծայէ իտալական Քերթի մը մէջ։ Ծ. Ի.

Երկու տարի առաջ բարեյիշատակ Հ. Բարսեղ Սարգիսեան կը հրատարակէր Ս. Զոսիմոսի գրոյցը ըստ հայ երկու խմբագիրներու. ասոնց թարգմանութիւնն և մեկնութիւնը, պիտի ընեմ մօտ օրերս։ Այսօր կ'ուզեմ ընթերցողին մօտ գրութիւնը վարձնել միայն Յոբայ ԼԸ 22. հաւտուածին այլաբանական մեկնութեան վրայ՝ զոր Ս. Զոսիմոս կ'ընէ իբր համաժողովի կամ

ժողովքի մ'առջև Աթենքի մէջ, ինչպէս կը կարդանք խմբագրութեան մէջ, որուն վերնագիրն այս է. «Վկայաբանութիւն սրբոյն Յով. սեմիոսի՝ յորժամ խորհեցաւ երբայ յերկիրն երանկեղաց»։ Այդ ժողովքին մասնակից հմուտ ներէն մէկը, որուն անունն էր Սոփոնիոս՝ կը հարցնէ Զոսիմոսի. «Ո՞վ վարդապետ, հարցից տուր ինձ պատասխանի. ԶԻ՛ն է այն որ (Յորն) ասէ. Թէ ի զանաւ կարկոյի երբեայ իցես, կամ յշտեմարանն ձեան. ուստի՝ երանիցէ սասն կամ սսինեացի հարաւ ի ներքոյ երկինց. կամ այն՝ որ ասէ. քէ իլանէ իբրն զընդ ժողեալ »։ Եւ Զոսիմոս այս մեկնութիւնը կ'ընէ... Գանձ

1. Անդարձապետ բառը մօտին խօսուած է, լուսաբանութեամբ, ի մէջ այլոց, հետեւեալ տրքերուն մէջ — Պատմ. Եղիշի եւ Քեննատառնոքիւք Միքայէլ Ժաշայի Փորթօզաւ, տպ. Վենետիկ 1903, իջէ 417 ու 422. — Եղիշի Զորս Եղեմակները... Հ. Ղահոյ Տայան, տպ. Վենետիկ 1911, իջէ 192, 208.

2. Վենետիկ. Ս. Ղազար. 1919 էջ. 21. Այս զբոյսին շատ պարագաներ կը գտնուին Տանդէի մէջ ալ. և կը գտնուին միանգամայն ուրիշ շատ զրոյցներու մէջ՝ միջին զարն շատ առաջ. ինչպիսի են զագաններու հանդիպումը, զեռերէն անցըն և սրբազան լուսացումները։